

І. ДІАЛОГ ЦИВІЛІЗАЦІЙ: ВИКЛИКИ ХХІ ст.

Олег Рафальський

СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ НА ПРОБЛЕМУ ДІАЛОГУ ЦИВІЛІЗАЦІЙ

Стаття присвячена політологічному аналізу сучасних поглядів на проблему діалогу цивілізацій. Цивілізація трактується як комплексне явище, яке має складну структуру й включає у себе політичні, економічні, етнічні, культурні й релігійні феномени, певний спосіб життя. Автор розкриває поняття діалогу цивілізацій як комунікаційну взаємодію, яка сприяє розв'язанню наявних спільних проблем на основі принципів толерантності й збереження культурної багатоманітності світу. Доведено, що діалог цивілізацій – це рівноправна взаємодія економік, політичних систем, культур, а основа і мета цього діалогу – взаєморозуміння в усіх сферах життєдіяльності (соціокультурному, аксіологічному, конфесійному, мовному тощо).

Ключові слова: цивілізація, діалог цивілізацій, політика, політична культура.

Rafalskyi O. Modern views on the problem with dialogue of civilizations. The article is devoted to the political analysis of modern views on the problem with dialogue of civilizations. Civilization is interpreted as a complex phenomenon, which has a complex structure and includes political, economic, ethnic, cultural and religious phenomena, a certain way of life. The author reveals the concept of dialogue among civilizations as communication interaction that contributes to solving the existing common problems on the principles of tolerance and the preservation of cultural diversity in the world. It is proved that the dialogue of civilizations – is equal interaction of economies, political systems, cultures, and the foundation and purpose of the dialogue – understanding in all spheres of life (social and cultural, axiological, religious, linguistic, etc.).

Key words: civilization, the dialogue of civilizations, politics, political culture.

Треба зазначити, що понятійний конструкт «діалог цивілізацій» є доволі поширеним. Однак його змістовна виправданість містить чимало суперечностей, які здебільшого залишаються на периферії уваги.

По-перше, незважаючи на окремі застереження, концептуальні положення А. Тойнбі, О. Шпенглера, М. Данилевського і С. Гантінгтона все ж вважаються найбільш респектабельними для аналізу перспектив культурно-цивілізаційної взаємодії. Проте точки зору цих вчених теж інколи суперечливі або однобічні.

По-друге, концепт «діалогу цивілізацій» опиняється під аргументаційним тиском з огляду на особливості понятійної демаркації культури та цивілізації. Можна виокремити такі консенсусні для фахового середовища аспекти змістовного, сутнісного розмежування культури та цивілізації:

а) якщо культура є внутрішнім надбанням людини, яке розкриває її своєрідність, унікальність і неповторність, то цивілізація являє собою зовнішній щодо людини світ, сферу уніфікації і стандартизації;

б) якщо культура передбачає наявність у тому чи іншому вигляді світоглядного ідеалізму і релігійного світосприйняття, за відсутності якого неможлива будь-яка духовність як рушійна сила культури; то цивілізація, як правило, – це сума об'єктивних явищ, які визначають спосіб життя соціуму і особи. Як зазначав з цього приводу Микола Бердяєв, культура має душу, а цивілізація – тільки методи і способи;

в) якщо культура тісно пов'язана з расовою і національною специфікою людських груп, то на рівні цивілізації превалюють уніфікаційні й глобальні чинники типу географічної, расової, релігійної спрямованості (тут варто пригадати переконливу аргументацію Євгена Маланюка з приводу того, що безнаціональної культури не існує – безнаціональною може бути лише цивілізація). Саме тому вона може включати у себе різні етноси, наприклад, Римська цивілізація тощо.

Отже, цивілізація – більш складна структура, ніж суспільство, держава. Вона включає у себе політичні, економічні, етнічні, культурні і релігійні феномени, а також спосіб життя. Було б неправильно, провівши класифікацію цивілізацій за одним критерієм, не

розглянути інші. Адже на цю проблему треба дивитися комплексно. Наприклад, класифікують цивілізації за релігійним критерієм: християнська цивілізація, ісламська, іудаїстська, буддистська та інші. Але чи достатньо класифікації тільки за критерієм релігії? Ні. Кожна із глобальних релігійних цивілізацій існує у своїй регіональній формі, яка має свою культуру, мову, спосіб життя. Іспанія і Росія вважають себе християнськими регіональними цивілізаціями. Але ми знаємо, наскільки культура і спосіб життя їх відрізняються. Туреччина і Алжир входять у глобальну ісламську цивілізацію. Але вони відрізняються етнічно, мовами, способом життя, культурою.

Тому – одні риси мають глобальні цивілізації – наприклад, європейська і азійська, за якими їх можна порівнювати. Але в середині кожної з них є численні регіональні цивілізації. Наприклад, Україна у період бездержавності входила частинами: у європейську цивілізацію (Австро-Угорщина) і євразійську цивілізацію (Російська імперія); потім більш ніж 70 років у євразійську цивілізацію повністю (СРСР), а зараз прагне йти у європейську цивілізацію (євроінтеграція).

Для чого я навів ці приклади? Для того, щоб ми виокремлювали глобальні, регіональні і навіть локальні цивілізації.

То якими ж є сучасні погляди на проблему діалогу цивілізацій?

Один з полюсів (песимістичний) належить концептуальному підходу, згідно з яким цивілізації є принципово несумісними парадигмальними утвореннями, тому повноцінний, а – тим більше – взаємовигідний діалог між ними неможливий.

Інший концептуальний полюс належить твердженням, відповідно до яких ефективний діалог між цивілізаціями цілком можливий і навіть самоочевидний, а на заваді йому стоять лише деякі зовнішні чинники – зокрема, незацікавленість політичних і управлінських еліт, фінансово-економічних кланів тощо.

Утім, більшість сучасних поглядів знаходиться між цими концептуальними полюсами і зводяться вони так чи інакше до того, що взаємовигідний діалог, взаємодія між цивілізаціями можливі, але на заваді їм стоять чимало істотних факторів, які потребують від партнерів по цивілізаційному діалогу взаємних зусиль і компромісних кроків назустріч.

Під діалогом у цьому разі слід розуміти таку комунікаційну взаємодію, яка сприяє розв'язанню наявних спільних проблем (безпеки, економіки, екології тощо) на основі принципів толерантності й збереження культурної багатоманітності світу.

Принагідно зазначимо, що концепція діалогу між цивілізаціями була кілька разів відображена в резолюціях Генеральної Асамблеї ООН. Першою резолюцією, прийнятою Генеральною Асамблеєю ООН з цього приводу, стала резолюція 53/22 1998 року, якою 2001 рік був проголошений Роком діалогу між цивілізаціями під егідою Організації Об'єднаних Націй.

Незважаючи на увагу, яку приділяла Генеральна Асамблея ООН у своїй діяльності концепції діалогу між цивілізаціями, і прийняту нею низку резолюцій, необхідно зауважити, що ці резолюції мають дещо абстрактний характер і не розкривають належним чином сутність концепції діалогу між цивілізаціями, наслідком чого є відсутність дієвих заходів на рівні світового співтовариства з її реалізації.

У наш час конфлікт цивілізаційних цінностей розгортається як глобальне суперництво за участі різних цивілізаційних полюсів сили. Припущення Семюеля Гантінгтона про високу вірогідність і навіть неухильність зіткнення деяких цивілізацій унаслідок «універсалістських претензій Заходу» або Сходу чим далі, тим більше набувають реалістичних ознак. Це відбувається як наслідок об'єктивного історичного процесу, так і авантюристського курсу політичних еліт, які вважають себе носіями, з їхнього погляду, найбільш прогресивної цивілізації в сучасному світі, а тому можуть і навіть повинні кинути виклик культурній та національній ідентичності держав, що належать як до західної, так і східних цивілізацій.

Зрештою, коректно вести мову не лише про експансію західних культурних цінностей, а й про новий експансіонізм Росії. Насправді кожна глобальна або регіональна цивілізація, за рідкісним винятком, містить геном експансіонізму, який спонукає, підштовхує її до максимального поширення свого впливу, до переформатування культурно-цивілізаційних обрисів світу за власним образом і подобою. Але є і стабільні регіональні цивілізації, наприклад, Швейцарія, Україна, які прагнуть тільки самозбереження.

Отже, доводиться констатувати, що **справжній діалог між цивілізаціями є сумнівним і навіть неможливим без зміни такої**

контрпродуктивної і навіть згубної парадигми. Фундаментальний науковий принцип констатує: якщо партнери по діалогу опинились у заплутаній ситуації, то їм варто повернутися до того місця, де починаються аргументаційні різнотлумачення.

З нашої точки зору, діалог цивілізацій – це рівноправна взаємодія економік, політичних систем, культур, що заснована на взаєморозумінні. Основа і мета діалогу цивілізацій – взаєморозуміння в усіх істотних для сучасної життєдіяльності аспектах – соціокультурному, аксіологічному (усвідомлення і розуміння цінностей іншої культури, партнера по діалогу), конфесійному, мовному і т. ін. Діалог цивілізацій апіорі передбачає взаємоповагу і взаємовплив різних цивілізаційних явищ і тенденцій, а також конструктивну взаємодію в інтересах людства.

Загалом слід визнати, що **альтернативи міжцивілізаційному діалогу майже не існує**, оскільки лише він у змозі гармонізувати життєдіяльність людства сучасного формату. Хоч і залишаються ще авантюристи, які цю альтернативу бажають перекреслити.

Тому орієнтація на співробітництво, прогресивний розвиток, на невтручання у внутрішні справи інших країн, інтеграція досвіду предків і сьогодишнього покоління, соціальна і політична справедливість у відносинах цивілізацій і країн – майбутнє світової цивілізації.